

DOKTOR KORKUSU

İlker KÜÇÜKPARLAK*

Öz: Doktor korkusu kavramı anlaşılmasına çalışılırken tıbbi prosedürlere odaklanmak yerine şifacı arketipinin tarihsel evrimine bakmak yararlı olabilir. Avcı-toplayıcı toplulukların şifacısı olan şaman hastalığı bizzat yaşayarak iyileştirir. Şaman ayrıca diğerinin arzusunun nesnesi olmayı arzu etmediğinden ötürü bir başarı öyküsü olarak inşa edilen modern doktor kimliğinden oldukça uzaktadır. Yunan mitolojisinin yaralı şifacısının da yaralı şifacılığını sağladığından ötürü yarasız modern doktor kimliğinden oldukça uzağa düşmektedir. Sonuç olarak çoğu zaman mutlak bir teslimiyet ve güven gerektiren hasta-hekim ilişkisinde kusursuz modern doktor kimliği hasta rolünün tekinsizleşmesi ile doktor korkusunun temellerini oluşturuyor olabilir.

Anahtar sözcükler: şaman, psikomitoloji, arketip, erginlenme ritüeli, doktor

The Fear of Doctors

Abstract: It would be better to look at the historical evolution of healer archetype to understand the "Fear of Doctors" concept, instead of focusing on medical procedures. A shaman, who is the healer in hunter-gatherer societies, heals the disease by experiencing it personally. Besides, since the shaman doesn't want to be the object of the other's desire, his/her identity is quite distant from that of the doctor in the modern societies, which was built as a success story. As his/her wound enables the healing, the wounded healer in Greek mythology also differs considerably from the modern unwounded doctor's identity. To conclude, in the doctor-patient relationship, which mostly requires an absolute submission and confidence, the modern doctor's perfect identity along with patient's role that became unsafe, may underlie the fear of doctors.

Key words: shaman, psychomythology, archetype, initiation ritual, doctor

"Doktor korkusu" teriminin tıbbi jargondaki kan-enjeksiyon fobisi, dental kaygı, hipokondriazis, beyaz önlük hipertansiyonu ya da tedavi uyumsuzluğu kavramlarını karşılayabileceği düşünülebilir. Yazıda prosedür kaynaklı kaygılardan çok şifacı arketipinin modern doktor rolüne evrilmesi sürecinde kaygıya kaynaklık edebilecek etkenler tartışılacaktır.

Şaman

Etnosentrik bir bakış açısıyla şamanların psikotik, histerik ya da dissosiyatif olduklarını tartışmak mümkün (Devereux, 1961). Enteresan biçimde şaman Asya, Afrika ve Amerika'da birbirlerinden bağımsız biçimde avcı-toplayıcı topluluklarda ortaya çıkan kültürlerarası bir fenomen. Kültürel inanışa göre öncesinde grubun içerisinde sağlıklı ve sorunsuz olarak görülen (yani "prodromal" dönemi olmayan) bir birey ruhlar tarafından seçilir. Eğitiminde kendisini yok etmek üzere saldıran genellikle hayvan formundaki ruhlarla baş etmeye çalışacaktır. Bu mücadele bir seri hastalıklar yaşayacak, ruhların saldırısı sonucu ölümü ve sonrasında da yeniden doğuşu sembolik olarak yaşantılayacaktır. Hayatının geri kısmı şaman rolünden sürecektir. Bir şifacı olabilmesi için normal ama hasta olan kimliği ölmesi ve yeniden doğması gerekmiştir (Winkelman, 2008).

Her ne kadar modern doktor rolünün şifacı arketipinden uzaklaşmasını ele almayı planlıyorum olsam da üstteki paragrafı benzerlikleri açısından ele almakta yarar var. Zeki ve azimli gençlerin doktor olmak için seçilmesi, ruh ve beden sağlığını zorlayacak kadar zorlu bir eğitimden geçmesi ve ardından da artık ömrünün sonuna kadar taşıyacağı bir kimlik edinmesi şamanın yolculuğunu kısmen de olsa andırıyor. Konuyla ilgili Joseph Campbell'ın (2000) Kahramanın Sonsuz Yolculuğu isimli kitabını da incelenebilir. Seçilen birinin zorlu bir sınav sonrasında ölüp tekrar doğması ve bir görevi gerçekleştirmesi Yüzüklerin Efendisi'nden Gılgamış Destanı'na, Thor Mitos'undan Harry Potter serisine pek çok epik söylencenin temel motifi. Genç tıbbiyelinin de kahramanın sonsuz yolculuğundan geçiyor olduğu varsayılabilir.

Kahramanın yolculuğunda da tekrarlayan biçimde karşımıza çıkan bu ölüm ve yeniden doğuşu deneyimlemesi teması kültürde erginlenme ritüellerinde varlığını sürdürüyor olabilir. Erginlenme ritüelleri varlıklarını daha çok preendüstriyel topluluklarda göstermektedir. Bungee atlayışı aslında Vanuatu adaları yerlilerinin erginlenme ritüelinden esinlenmektedir. Ergenliğe giren genç babası ile birlikte ormanı dolaşarak sağlam ve uygun uzunlukta bir sarmaşık keser ve ayağına bağladığı bu sarmaşıkla kendini on metrelik

*Psikiyatrist

Geliş Tarihi / Received : 02.03.2017

Kabul Tarihi / Accepted : 21.04.2017

bir platformdan aşağı bırakır. Önceden kazılarak yumuşatılmış toprağa da çarptıktan sonra sarmaşık kendisini tutar. Ölmüş ve yeniden doğmuş biri olarak artık rüştünü ispatlamıştır. Erginlenme ritüelleri modern topluluklarda sünnet operasyonu ile geleneksel biçimiyle varlığını sürdürse de gençlik çeteleri ya da üniversite kulüplerine (fraternity) kabul seremonileri yatılı okul ritüellerinde de izlerini takip etmek mümkün (**Pinnock ve Douglas-Hamilton, 1997**). Ülkemizde ise zorunlu askerlik büyük oranda erginleşme ritüeli işlevini sürdürüyor. Ölümçül de olabilen ama olmasa da zihinsel ve fiziksel olgunluğu test eden ve tamamlandığı durumda evlenilmesine izin verilmesi gibi rüştünün ispatı olarak çalışan toplumsal bir kurum. Benzer bir dinamik usta-çırak ilişkisinde de izlenebilir. Ustası çırağına sadece zanaat öğretmekle kalmaz, hatta bazen tam da öğretmeyerek sabrını ya da gereksiz ağır görevler vererek dayanıklılığını test eder. Testi geçen çırak kalfa olabilecektir. Tıp ve özellikle de uzmanlık eğitiminin benzer bir dinamiği barındırabileceğini düşünmek mümkün. Doktor olmak elbette ağır bir iş yükü barındırır ama eğiticiler öğrencilerinin sadece bilgisini değil zihinsel dayanıklılığını da sınamak için sadece iş yükü ile açıklayamayacağımız görevler dayatmaya meyilli olabilirler.

Şaman teşhisi oluşturduktan sonra çeşitli şifalı bitkilerden hazırladığı bir kür ile tedavi uygulayabilir. Yine de şamanın alamet-i farikasının self hipnotik trans durumuna geçtiği ayınlar olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu ayınlerde şaman hastaya musallat olan kötü ruhlarla bizzat mücadele etmektedir. Aslında şaman kendi disosiyatif durumunun hastanın disosiasyonuna yol gösterici olmasını sağlayarak iyileşmeyi sağlar. Dolayısıyla avcı-toplayıcılarda disosiasyon -Batı kültürünün aksine- aslında arzu edilen bir durum olabilir (**Howell, 2013**).

Şaman benliği bütünüyle dolduran bir rol, bir şamanın şamanlıktan başka (eş, öğretmen, avcı vs. gibi) bir toplumsal rolü yoktur. Bazen kadın, bazen de erkek giysileri giyebilir, mesaisi bitmeyen bir rolün içerisinde. Batılı gözlemcilerle oldukça garip gelen bir görünüşü vardır. Lacan'a göre psikotik değil de nevrotik olmamızı sağlayan "diğerinin arzusunun nesnesi" olmayı arzu etmemizdir. Nevrotik özne diğerini değil, diğerinin kendisini arzulamasını ister yani. Bir şekilde diğerinin arzu nesnesi olmayı arzulamamaya başlayan kişi kolaylıkla farkedilebilir. Öncelikle ne giyinmeye ne de konuşmaya ihtiyacı olacaktır. Böylelikle kültürde "ermişlere karışmak" olarak adlandırılan durum tecrübe ediliyor olabilir. Şamanın hâli de bu tarifi epeyce andırmaktadır. Şamanın bu garabeti "holy fool" olarak adlandırılan durumun da muhtemelen öncülüdür.

Aptal sözcüğünün "abdâl"dan türemiş olmasını hatırlamakta yarar olabilir. Abdâl sözcüğünün akrabası sayılabilecek olan "kâmil"in de hızla pejoratif anlam kazanıyor oluşu bu bağlamda tesadüf olmayabilir. Dünyevi dertlerden uzaklaşmış olan kâmilin de dışarıdan dalgın ve kolay kandırılabilir görünüyor olduğunu tahmin edebiliriz. Özetle deli ile veli fonetik olarak da fenomenolojik olarak da kolaylıkla birbirleriyle karıştırılabilir. Tokat yediğinde öteki yanağını dönmeyi öneren ya da bedeni haça çivilenmişken kendisine işkence edenleri affetmesi için Tanrı'ya yalvaran İsa da, hatta Nasrettin Hoca da bu "holy fool" arketipinden izler taşımakta (**Znamenski, 2013**).

Modern doktorun ise diğerinin arzu nesnesi olmayı arzulayan bir imgesinin olduğundan bahsetmek mümkün. Saygınlık hekimlerin en önde gelen beklentilerinden birisi. Bu beklentinin giderek şiddetli biçimde karşılanamıyor oluşu da mesleki tükenmişliğin en önemli nedenlerinden biri olarak görünmekte.

Yaralı Şifacı

Yunan mitolojisinde yaralı şifacı arketipi Chiron karakteri ile cisimleşir ve Chiron'un şaman figürünün mitolojideki izdüşümü olduğunu öne sürmek mümkündür (**Kirmayer, 2003**). Bir kentaur yani yarı at yarı insan bir canlı olan Chiron, Kronos'un çocuğudur. Kentaurların doğaları itibarıyla vahşi, müsamahakâr ve şiddete eğilimli olmalarına karşın Chiron zeki, duyarlı ve sorumluluk sahibidir ve tıbbi bilgisi ve yeteneği ile tanınır. Chiron etimolojik olarak "elleriyle iş yapan" anlamına gelmekte çünkü şifayı elleriyle yaptığı uygulamalar sağlamaktadır. İngilizcedeki "surgeon" ya da halen cerrahi branş adlarının sonuna eklenen -şürji eki Chiron kökenlidir. Chiron bizzat kendisi zehirli bir ok tarafından yaralanmıştır ve ironik biçimde kendi yarasını iyileştirememiştir. Şaman hem insan hem de hayvan ruhuna bürünmesi ve şifacılığı ile bu arketipin prototipini oluşturuyor olabilir.

Chiron Apollon'un oğlu ve Yunan mitolojisinde sağlık ve tıp tanrısı olan Asklepios'a el verir. Böylelikle şifacı arketipi de daha insansı bir forma kavuşmuştur. Halen tıbbın sembolü olan yılanlı asanın sahibi de Asklepios'dur. Kızlarından biri de sağlık ve temizlik tanrıçası olan -ve hijyen sözcüğünün kökeni olan- Hygeia'dır. Medusa'nın ölümünden sonra sol juguler veninden alınan kanın ölüleri diriltme, sağ juguler veninden alınan kanın ise birini anında öldürme özelliği bulunurmuş. Athena tarafından bu kanları edinen Asklepios'un ünlü bir şifacı olup çok güçlenmesinden ve ölü bir savaşıyı diriltmesinden rahatsız olan Zeus onu kıskanır ve gönderdiği bir şimşekle öldürür. Bergama'da bulunan ve antik dünyanın en büyük sağlık sitelerinden biri olan Asklepiyon onun adına kurulmuştur.

Antik dünyadaki ilişkiler ağının ürünü olan kültürde şifacı figürü artık hem tehlikeli hem de tehlike altındadır. Toksikolojinin temel ilkesi olan "sola dosis facit venenum"* ilacın ve zehrin geçişkenliği üzerinden şifacıyı da görece tekinsiz bir konuma getirmiştir. Hem zehiri yapanın dozu oluşundan hem de mülkiyet ilişkileri ve sınıfsallığı barındıran bir toplumda şifanın bir güç hâline gelişinin tehlike barındırmasından şifacı da tekinsizleşmeye başlamıştır. Artık hastayı kötü ruhlarla bizzat mücadele ederek yani kendi de hastalanarak iyileştiren şaman yoktur, artık ilaçlar dolayısıyla kendi hastalanmasına gerek kalmayan şifacılar vardır.

Doktor

Modern Batı tıbbı ile artık hastalıkla doktor arasında sadece ilaçlar değil teknolojik aygıtlar da bulunmaktadır. Dahası Ansbach'ın tıbbi diskur söylem analizi vaka sunumlarında hastaların nasıl depersonalize edildiklerini kolaylıkla izleyebiliriz (Ansbach, 1988). Vizitlerin gündelik dilinde alışkın olduğumuz "12 numaradaki taşlı kesenin pansumanı yapıldı mı?" benzeri ifadeler bahsedilen depersonalizasyonun uç noktalarına örnek olabilir. Daha az göze batan bir ifade biçimi ise sahipsiz organlardan bahsedilme hâlidir. "Vajinal muayenesinde kollumu intakt olarak saptandı" yerine "Vajinal muayenede kollum intakt olarak saptandı" ifadesi tercih edilir. Örnekleri çoğaltmak mümkün ama "ex duhul" ifadesi bile konuyu açıklamak için yeterli olabilir. Tıbbın en başat konularından olan ölümden bahsetmekten kaçınma ihtiyacı "geldiğinde ölüydü" ifadesini yarı Latince yarı Osmanlıca yedekleyerek neticelenmiş. Sonuç olarak hastayı hasta eden ruhlara karşı kendi ruhuyla savaşan şamanla başlayan şifacı rolü hastalıkla arasına -diskur dâhil- olabildiğince mesafe koyan doktora doğru evrilmiş.

Scrambler ve Britten (2001) modern doktor-hasta ilişkisinde güveni zedeleyen etkenleri şu başlıklar altında incelemişler (Scambler ve Britten, 2001).

- Tüketimcilik (Consumerism): 1960'larda organize kapitalizmden dezorganize kapitalizme geçiş üretimciliğinden tüketimciliğe geçişle karakterizedir. Modern toplumlarda artık bireyler üretici kapasitelerinden ziyade tüketici kapasiteleri nazarında değer görmektedirler.

- Postmodernite: Aydınlanma ile gelişen metateori ya da "büyük anlatının" çöküşü ile genel olarak bilim özel olarak da tıbbın itibarsızlaştırılmasından bahsetmek mümkündür. Postmodernite ile artık her bilgi belirsiz, düzeltilebilir ve dolayısıyla da gözden geçirilmeye açık hale gelmiştir, doktorlarındaki de dâhil. Nitekim tanı ve tedavi algoritmaları, ölçekleri, tanı kriterleri ve

kitapları "gözden geçirilmektedir". Bu durumda otorite giderek artan şüphe ve güvensizliğe karşı itibari her daim yeniden tesis etmek zorundadır artık.

- Proleterleşme: Doktorlar da artık diğer işçiler gibi fabrika benzeri bir ortamda ve standardize normlar içerisinde çalıştıklarından otonomi ve bireysel yeteneklerini kullanma şansından mahrum kalmaktadırlar.

Doktor(un) korkusu

Tarihin en eski mesleki rollerinden biri olan doktorluğun toplumsal rolünün insanlık tarihi için görece kısa sürede içerisinde bu derece değişmesinin bazı krizlerle sonuçlanması da bekleyebiliriz. Başka koşullarda ağrı ya da mahremiyet gibi nedenlerle işkence olarak kabul edilebilecek uygulamalar doktor-hasta ilişkisi içerisinde hastanın onamıyla gerçekleşmektedir. Bu onamın tesisinde hastanın doktora bütünüyle güvenmesi ve teslim olması önemli bir etken olabilir. Doktor rolünün zaman içerisinde giderek şekilsizleşmesi yaşam ve ölüm arasında konumlandığı hassas noktada kendisinin de tekinsiz olarak algılanmasına neden oluyor olabilir.

Bu tarihsel zincirin son halkası olarak mesleğin siyasi liderler ve medya organları tarafından hedef gösterilmesi, meydanlarda yuhalatılması veya intikam alınacak elit prototipi olarak basmakalıplandırılması mevcut değersizleştirilme sürecini oldukça ivmelendiren unsurlar olarak gözükmektedir. Bu koşullar da doktorun korkusunu doktor korkusundan daha öncelikli bir başlık hâline getirmiş olabilir.

**Zehiri yapan dozudur"

Kaynaklar

- Anspach, R. R. (1988). *Notes on the sociology of medical discourse: The language of case presentation. Journal of Health and Social Behavior*, 357-375.
- Campbell, J. (2000). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, çev. Sabri Gürses, Kabalcı Yayınevi.
- Devereux, G. (1961). *Shamans as neurotics. American Anthropologist*, 63(5): 1088-90.
- Howell, E. F. (2013). *The dissociative mind. New York:Routledge.*
- Kirmayer, L. J. (2003). *Asklepian dreams: The ethos of the wounded-healer in the clinical encounter. Transcultural Psychiatry*, 40(2): 248-77.
- Pinmock, D., Douglas-Hamilton, D. (1997). *Gangs, rituals & rites of passage. Cape Town: African Sun Press with the Institute of Criminology, University of Cape Town.*
- Scambler, G., Britten, N. (2001). *System, lifeworld and doctor-patient interaction. Habermas, Critical Theory and Health*. 8, 212.
- Winkelman, M. (2008). *Culture and health: Applying medical anthropology. San Francisco, USA: John Wiley & Sons.*
- Znamenski, A. (2013). *Shamanism in Siberia: Russian records of indigenous spirituality. Springer Science & Business Media.*